

Nefndasvið Alþingis
Efnahags- og viðskiptanefnd
Austurstræti 8-10
150 Reykjavík

Reykjavík, 7. október 2015

Efni: Umsögn Landssamtaka lífeyrissjóða um 7. mál á 145. löggjafarþingi 2015-2016, þingskjal 7.

Með tölvubréfi, dags. 11. júní sl., barst Landssamtökum lífeyrissjóða (LL) til umsagnar frumvarp til laga um breytingu á lögum um skyldutryggingu lífeyrisréttinda og starfsemi lífeyrissjóða, nr. 129/1997, með síðari breytingum (eignarhald, lýðræði í lífeyrissjóðum).

Með frumvarpinu eru lagðar til breytingar sem annars vegar er ætlað að miða að því að árétta hverjir eigi lífeyrissjóð og hins vegar að sjóðfélagar eigi beinan kosningarétt stjórnarmanna.

Varðandi fyrra atriðið liggur fyrir að lífeyrissjóðir eru í eigu sjóðfélaganna en bæði umboðsmaður Alþingis og Hæstiréttur Íslands hafa ítrekað staðfest að lífeyrisréttindi eru eignarréttarvarin af 72. gr. stjórnarskrár Íslands nr. 33/1944. Þrátt fyrir að réttindin séu varin af stjórnarskrá hefur verið talið heimilt að breyta réttindum við aðlögun að breyttum þjóðfélagsháttum og til að mynda þegar verið er að ná ákveðnum markmiðum s.s. til að ná fram samræmingu á lífeyrisréttindum. Slíkar breytingar geta falið í sér einhverjar skerðingar gagnvart tilteknum sjóðfélögum en teljast þó vera innan marka laga enda sé gætt meðalhófs og jafnræðis. Í þessu sambandi má sem dæmi nefna dóm Hæstaréttar frá 24. október 2002 í máli nr. 101/2002.

Lífeyrissjóðirnir eiga rót sína að rekja til kjarasamninga aðila vinnumarkaðarins og eru hluti kjarasamningsviðræðna á hverjum tíma. Því verður að veita aðilum ákveðið svigrúm til að semja um breytingar sem kunna að vera nauðsynlegar af ýmsum ástæðum. Út frá þessum sjónarmiðum verður að telja óæskilegt að tilgreina sérstaklega hlut hvers einstaks sjóðfélaga í hreinni eign til greiðslu lífeyris. Hið sama má segja um það að innstæða eða réttindi samkvæmt samningi um tryggingavernd sé sérgreind eign ákveðins rétthafa. Slík ákvæði væru til þess fallin að draga úr samtryggingarhugsuninni sem lunginn af íslenska lífeyrissjóðakerfinu byggir á og gera það örðugra en ella að gera breytingar á réttindum sem nauðsynlegar þykja og kunna að koma upp.

Nú er það svo að lífeyrissjóðum má skipta upp í sjóði opinberra starfsmanna, sjóði á almennum vinnumarkaði og frjálsa sjóði. Beint lýðræði við stjórnarkjör ríkir hjá frjálsu sjóðunum enda starfa þeir ekki á grundvelli samninga aðila vinnumarkaðarins. Þangað greiða einkum aðilar sem starfa án þess að kjarasamningar kveði á um réttindi þeirra og byggist aðildin á hinni almennu skyldutryggingu lífeyrisréttinda.

Opinberu sjóðirnir starfa með ábyrgð launagreiðanda en þar er stærsti sjóðurinn LSR sem starfar skv. sérlögum nr. 1/1997. Þrátt fyrir ábyrgð launagreiðanda á skuldbindingum þessara sjóða hafa stjórnarmenn verið til helminga skipaðir af stéttarfélögum opinberra starfsmanna á móti ríki eða sveitarfélögum. Þessi tilhögun hefur reynst vel og er því vart tilefni til breytinga á þá vegu að raska þessu jafnvægi.

Líkt og fyrr greinir má rekja uppruna íslenska lífeyrissjóðakerfisins til samninga aðila vinnumarkaðarins. Þannig hefur allt til þessa dags verið samið um það á vinnumarkaðnum með kjarasamningum hvernig iðgjaldi skuli skipt milli launþega og atvinnurekenda. Aðilar almenna vinnumarkaðarins hafa samið um stofnun sjóðanna og borið sameiginlega ábyrgð á að standa vörð um starfsumhverfi þeirra sem er forsenda þess að unnt sé að tryggja öruggan lífeyri. LL vilja vara við því að löggjafinn setji lög sem fela í sér inngrip í gildandi kjarasamninga.

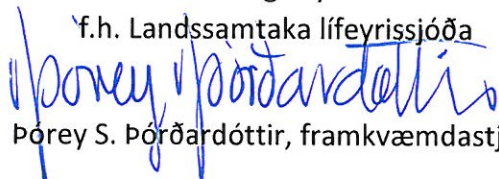
Breytingar á lögum sem fela í sér inngrip í kjarasamninga aðila vinnumarkaðarins ættu ekki að fara fram nema að undangengnum árangursríkum viðræðum við þá aðila sem að sjóðunum standa. Yrði frumvarpið að lögum væri án samráðs hlutast til um skipulag sem grunvallast á frjálsum kjarasamningum aðila vinnumarkaðarins.

Í tilefni af þessu frumvarpi þykir rétt að benda á skýrslu sem Tryggvi Þór Herbertsson vann fyrir LL árið 2004 um stjórnun lífeyrissjóða sem fylgir hjálagt umsögn þessari. Þar rekur hann m.a. fyrirkomulag stjórnna í ýmsum löndum. Í niðurstöðum skýrslunnar kemur fram að stjórnun lífeyrissjóða virðist í meginatriðum vera líkt háttað í þeim löndum sem hann tók til skoðunar og í þeim tilvikum sem um „*starfsgreinasjóði er að ræða velur verkalýðsfélag yfirleitt fulltrúa launþega í stjórnina og heildarsamtök atvinnurekenda hina stjórnarmennina.*“ Síðan segir: „*Það fyrirkomulag sem tíðkast á Íslandi við val stjórnarmanna virðist því ekki vera frábrugðið því sem almennt gerist í Evrópu.*“

Með vísan í ofangreint leggst LL gegn því að umrætt frumvarp verði að lögum.

Virðingarfyllst

f.h. Landssamtaka lífeyrissjóða

Þórey S. Þórðardóttir, framkvæmdastjóri

HAGFRÆÐISTOFNUN HÁSKÓLA ÍSLANDS

Hagfræðistofnun Háskóla Íslands
Odda v/Sturlugötu
Sími: 525 4535/525 4500
Fax: 525 4096
Heimasíða: www.ioes.hi.is
Tölvufang: tth@hi.is

Skýrsla nr. R04:04

Stjórnun lífeyrissjóða

Skýrsla til Landssamtaka lífeyrissjóða

Nóvember 2004

1. Inngangur

Á undanförmum misserum hafa átt sér stað umræður í fjölmiðlum og víðar um það hvernig menn eru valdir í stjórnir íslensku lífeyrissjóðanna og hvort núverandi stjórnskipulag íslensku sjóðanna sé séríslenskt fyrirbæri eða eigi sér fyrirmynd í nágrannalöndunum. Til að reyna að varpa ljósi á þessi atriði var ákveðið að taka saman eftirfarandi skýrslu um skipan stjórna lífeyrissjóða fyrir Landssamtök lífeyrissjóða. Í skýrslunni er farið yfir fyrirkomulag stjórna lífeyrissjóða í nokkrum löndum, auk þess sem lítillega er fjallað um hvaða vandamál mismunandi skipulag stjórna skapar.

Meginhlutverk lífeyrissjóða, sem byggjast á sjóðsöfnun, er að taka við greiðslum frá einstaklingum og fyrirtækjum, ávaxta greiðslumar, halda réttindabókhald og greiða út eftirlaun, örorkubætur, makalífeyri og barnalífeyri – allt eftir því sem við á. Til að inna þessar skyldur af hendi þarf að taka margvíslegar ákvarðanir innan laga, reglna og samþykka sem um lífeyrissjóði gilda á hverjum tíma. Þessar ákvarðanir taka stjórnir lífeyrissjóða, annaðhvort beint eða óbeint, með því að framselja vald til aðila sem til þess eru valdir, svo sem framkvæmdastjóra, sjóðstjóra eða tryggingafræðinga, eða jafnvel til verðbréfafyrirtækja eða banka sem geta séð um fjárfestingar og rekstur. Endanleg ábyrgð hvílir þó ávallt hjá stjórn lífeyrissjóðsins. Þetta virðist í fljótu bragði vera nokkuð einfalt verk, en þegar hugað er betur að þeim grunni sem ákvarðanir stjórna byggjast á blasir við að aðgangur að fullnægjandi upplýsingum er lykilforsenda þess að hægt sé að leysa starfið vel af hendi – upplýsingum sem oft eru flóknar eða liggja ekki fyrir. Af þessum ástæðum eru ákvarðanir oftast háðar mati á framtíðarþróun og slíku mati fylgir ávallt áhætta.

Í meginatriðum er um tvenns konar áhættu að ræða, fjárfestingaráhættu og lýðfræðilega áhættu. Fjárfestingaráhættan felst í ákvörðunum um eignakaup, en þróun eignaverðs er mikilli óvissu undirorpin eins og alkunna er. Lýðfræðileg áhætta stafar hins vegar af því að ekki liggja fyrir óyggjandi upplýsingar um það hvernig dánar-, örorku- og fæðingartíðni muni þróast í framtíðinni. Stjórnir lífeyrissjóða þurfa því að hafa allgóða sýn yfir hvaða áhætta fylgir hverri ákvörðun.

Í ljósi þess sem að framan er lýst verða löggjafar- og framkvæmdavaldið að spyrja sig eftirfarandi grundvallarspurningar: Hvernig stjórnskipulag er best til að tryggja hagsmuni sjóðfélaga? Til að tryggja hagsmuni sjóðfélaga ættu lög, reglugerðir og samþykktir að ná til ákvarðana sem teknar eru innan ramma lífeyrissjóða á þann hátt að sjóðfélagar hafi úrræði til að fylgjast með stjórn sjóðanna. Gott reglugerðarverk tryggir gagnsæi og að ábyrgð allra sem koma nálægt stjórn sjóðanna sé skýrt afmörkuð, auk þess sem skilgreina þarf lágmarkskröfur til stjórnenda. Samþykktir verða einnig að skilgreina hvað felst í innra eftirliti, hvernig samskiptum við sjóðfélaga skuli háttað og hvernig tekið skuli á umkvörtunum sjóðfélaga og úrbætur afgreiddar.

Lokaðir sjóðir eru skilgreindir sem lífeyrissjóðir sem tilheyra ákveðnum starfsgreinum og eru almennt ekki opnir fyrir starfsmenn sem starfa í öðrum greinum. Starfsgreinasjóðirnir íslensku flokkast sem lokaðir sjóðir þar sem einstaklingur úr starfsgrein sem ekki stendur að sjóðnum er útilokaður frá þátttöku í honum. Þannig getur fiskvinnslufólk ekki verið í Lífeyrissjóði opinberra starfsmanna og ríkisstarfsmenn ekki í Lífeyrissjóði verslunarmanna, svo dæmi sé tekið. Opnir sjóðir eru hins vegar sjóðir sem taka við framlögum óháð starfsstétt viðkomandi.

Mikil munur er á stöðu sjóðfélaga eftir því hvort sjóðirnir eru opnir eða lokaðir. Í lokuðum sjóðum geta sjóðfélagar í fæstum tilfellum fært sig í annan sjóð ef óánægja er með rekstur sjóðsins nema ef skipt er um starf — iðgjöld sem greidd hafa verið eru læst í sjóðnum. Í opnum eða frjálsum sjóðum er hins vegar hægðarleikur að flytja uppsöfnuð iðgjöld í annan sjóð þó oftast sé einhver kostnaður því samfara — sjóðfélagar geta kosið með fótunum. Annar munur á opnum og lokuðum sjóðum er sá að lokuðu sjóðirnir ættu að búa við minni kostnað. Þetta stafar af því að lokuðu sjóðirnir hafa skylduaðild sem tryggir þeim jöfn og stöðug iðgjöld, en opnu sjóðirnir þurfa oft að leggja í dýrt markaðsstarf til að laða til sín nýja félag. Í lokuðu sjóðunum ríkir fulltrúalýðræði. Viðkomandi stéttarfélag og atvinnurekendur skipa yfirleitt hvor sinn helming stjórnar en í opnum sjóðum skipa sjóðfélagar yfirleitt minni hluta stjórnar í opinni kosningu og rekstraraðili meiri hluta með tilnefningu.

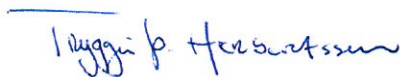
Í víðum skilningi er stjórnskipulag lífeyrissjóða safn skráðra reglna, hvort heldur sem þær eru settar af stjórn sjóðsins, löggjafar- eða framkvæmdavaldinu, sem miða að því að tryggja hagsmuni sjóðfélaga. Í fullkomnum heimi myndu þessi lög og reglur tryggja að allir sem kæmu nærri ákvörðunum á vegum sjóðsins hefðu hvata til að breyta ávallt með hagsmuni sjóðfélaga í huga og tryggja þeim þannig hámarkslífeyri á eftirlaunaárunum. Heimurinn er því miður ekki fullkominn og eitt algengasta vandamál lífeyrissjóða er svokallaður umboðsvandi, en hann skapast þegar þeir sem eiga réttindi í sjóðum eru ekki hinir sömu og stjórna þeim. Þessir hagsmunaárekstrar geta á stundum haft áhrif á áhættustýringu sjóða sem aftur getur bitnað á ávöxtun þeirra. Ein hætta sem er sameiginleg öllum tegundum sjóða er röng meðferð fjármuna og jafnvel svíksamlegt hátterni framkvæmdastjóra, umsjónaraðila eða stjórnarmanna. Þetta getur til dæmis komið fram á þann hátt að stjórnandi eða umsjónaraðili taki fé að láni úr sjóði eða víki einfaldlega eignum undan. Frægasta dæmið um þetta í seinni tíð var þegar Robert Maxwell heitinn notaði (lokaða) lífeyrissjóði fyrirtækja sinna til að þrýsta hlutabréfaverði upp í gjaldþrota fyrirtækjum sínum. Önnur hætta sem steðjar að lífeyrissjóðum er að stjórnendur þeirra noti trúnaðarupplýsingar til að stunda innherjaviðskipti. Dæmi um þetta væri ef stjórnarmaður myndi selja hlutabréf sín í tilteknu félagi á grundvelli upplýsinga sem hann öðlaðist vegna starfa sinna fyrir lífeyrissjóð.

Umboðsvandi getur einnig tekið á sig almennara form sem birtist í því að ekki er leitast við að hámarka árangur lífeyrissjóðs. Þetta gæti til dæmis gerst ef stjórn samsett atvinnurekendum og fulltrúum verkalýðsfélaga tæki ákvörðun um að kaupa hluti í hlutafélögum sem ættu í verulegum og langvarandi rekstrarerfiðleikum. Verkalýðsarmurinn gerði það þá til að tryggja félagsmönnum vinnu, en atvinnurekandinn til að forða félagi innan vébanda sinna frá gjaldþroti. Þetta kæmi tvímælalaust niður á árangri sjóðsins og eftirlaunum sjóðfélaga í framtíðinni og lýsir umboðsvandanum í hnotskurn. Þegar kemur að fjálsu sjóðunum gæti vandamálið birst þannig að rekstraraðilar lífeyrissjóðs, til dæmis verðbréfafyrirtæki eða banki, gæti notað fjármuni sjóðsins til að kaupa bréf sem á einhvern hátt væru rekstraraðila þóknanleg. Sem betur fer eru vandamál eins og lýst hefur verið hér fátíð á Íslandi. Undanfarin ár hefur allt regluverk, upplýsingaskylda og eftirlit verið styrkt mjög og erfitt er að sjá fyrir sér að alvarleg vandamál geti komið upp, þótt eflaust geti orðið hnökrar í framtíðinni. Til að varpa

Ljósi á hvernig stjórn lífeyrissjóða er almennt háttað í nágrannalöndum okkar er í öðrum kafla skýrslunnar fjallað um fyrirkomulagið í nokkrum Evrópulöndum. Í þriðja og síðasta kaflanum er fyrirkomulagið á Íslandi borið saman við það sem algengast er í samanburðarlöndunum. Til að auðvelda enn samanburð eru í viðauka við skýrsluna bornir saman á samræmdan hátt nokkrir þættir sem einkenna stjórnun lífeyrissjóða í löndunum sem til skoðunar eru.

Upplýsingar sem birtar eru í skýrslunni eru fengnar frá landssamtökum lífeyrissjóða í viðkomandi löndum, auk þess sem stuðst var við fjölrítið: *Pension Fund Governance* eftir Annamaria Marossy og Juan Yermo hjá OECD.

Reykjavík í nóvember 2004

Tryggvi Þór Herbertsson

2. Fyrirkomulag stjórna í ýmsum löndum

Til að fá sem besta sýn yfir hvernig stjórnun lífeyrissjóða er almennt háttað í nágrannalöndunum er hér lýst stuttlega stjórnarfyrirkomulaginu í Bretlandi, Danmörku, Finnlandi, Hollandi, Írlandi, Noregi og Svíþjóð auk Íslands. Upphaflega var ætlunin að rekja einnig fyrirkomulagið í Frakklandi en fljótlega var horfið frá því þar sem lífeyrissjóðir líkir þeim sem Íslendingar þekkja fyrirfinnast ekki þar. Er það talið stafa af þrem meginástæðum: 1) Almennatryggingarstoð franska lífeyriskerfisins, sem byggist á gegnumstreymisfyrirkomulagi, greiðir ríflegar bætur til eftirlaunaþega; 2) Fremur er hvatt til almenns sparnaðar en viðbótarlífeyrissparnaðar og 3) Skattlagning gerir það að verkum að óhagkvæmt er fyrir hátekjufólk að nýta sér viðbótarlífeyrissparnað. Auk þess sem fjallað er um hvert land fyrir sig er í lok skýrslunnar birt yfirlitstafla þar sem borið er saman á staðlaðan hátt fyrirkomulag og tegund sjóða í löndunum átta, auk þess sem fyrirkomulag stjórna og kosning þeirra er rakin. Þá er í töflunni fjallað um kröfur til stjórnarmanna, val þeirra og lengd kjörtímabíla.

Bretland

Um þessar mundir stendur yfir endurskoðun á reglum þeim er gilda um stjórnir lífeyrissjóða í Bretlandi. Er það hluti af vinnu sem miðar að því að einfalda lög um starfsgreinalífeyrissjóði. Gert er ráð fyrir að þessari vinnu verði lokið árið 2005. Umfjöllunin hér miðast við núgildandi reglur.

Í Bretlandi verða lokaðir lífeyrissjóðir að vera í fjárvörslu (e. *trust form*). Engin takmörk eru á fjölda sjóðfélaga og fjárvörslumenn (e. *trustee*) sjá um ráðstöfun eigna með það eitt að markmiði að tryggja hag sjóðfélaga. Í bresku lífeyrisslökkjöfnum er tiltekið að að lágmarki skuli 1/3 hluti fjárhaldsmanna vera skipaður af sjóðfélögum. Sjóðir með yfir hundrað meðlimi skulu hafa að lágmarki tvo sjóðfélaga í stjórn en minni sjóðir skulu hafa einn. Aðrir stjórnarmenn koma venjulega frá atvinnurekanda, þeim félögum sem greiða í sjóðinn eða þeim félögum sem sestir eru í helgan stein. Einstaklingur sem dæmdur hefur verið fyrir svik eða lýstur gjaldþrota má ekki verða fjárhaldsmaður lífeyrissjóðs. Tryggingafræðingur og endurskoðandi sjóðs mega

ekki sitja í stjórn hans. Kjörtímabil nær til að lágmarki þriggja ára en að hámarki sex. Engin takmörk eru á fjölda kjörtímabila sem fjárhaldsmaður getur setið. Kröfur eru gerðar um að fjárhaldsmenn sem valdir eru af sjóðfélögum séu sjálfir félagar í viðkomandi lífeyrissjóði.

Fjárhaldsmenn eru ábyrgir fyrir öllum gjörðum sjóðsins. Þeir bera ábyrgð á fjárfestingarstefnu hans, en eignastýring verður að fara fram af löggildum aðila. Fjárhaldsmenn geta þó sótt um að sjá um eignastjórn, en algengast er að vista eignastýringuna utan sjóðsins. Fjárhaldsmenn skulu tryggja að framkvæmdastjóri sé starfi sínu vaxinn og sé fær um að fylgja fjárfestingarstefnu eftir fyrir þeirra hönd. Þeir skulu einnig skipa endurskoðanda og tryggingastærðfræðing.

Í löggjöf um lífeyrissjóði frá 1995 eru ýmsar aukakvaðir settar á fjárhaldsmenn, svo sem:

- Að réttur lífeyrir sé greiddur réttum eftirlaunaþega.
- Að halda til haga nákvæmum gögnum um sjóðfélaga, bæði núverandi og fyrirverandi.
- Að endurskoðaðir reikningar séu ávallt til staðar.
- Að ráðum tryggingastærðfræðinga sé hlítt.
- Að iðgjöld standi undir skuldbindingum.
- Að stjórnin þiggi ráð fagmanna.
- Að sjóðfélagar séu upplýstir um sjóðinn og réttindi sín.

Á meðal gagna sem stjórnin þarf að framvísa til eftirlitsaðila, eða til sjóðfélaga ef þeir æskja þess, er yfirlýsing um fjárfestingarstefnu. Fjárfestingarstefnan er grunnur að fjárfestingum sjóðsins og samsetningu eignasafns hans. Í fjárfestingarstefnu skulu tiltekin (ef við á) félagsleg, umhverfisleg eða siðferðileg markmið sem miða skal við í fjárfestingum. Þá skal í fjárfestingarstefnu tilgreind stefna (ef einhver er) varðandi réttindi sem fjárfestingu fylgja, svo sem atkvæðisréttur í tilfelli hlutabréfaeignar. Þá skulu fjárhaldsmenn senda ársskýrslu og upplýsingar um ávöxtun til sjóðfélaga ef um er að ræða sjóði sem byggjast á skilyrtum inngreiðslum (e. *DC-plan*).

Ábyrgð tryggingastærðfræðinga og endurskoðenda er einnig tilgreind í lögum um lífeyrissjóði frá 1995. Tryggingafræðingar skulu árlega ganga úr skugga um að farið hafi verið að lögum um meðhöndlun iðgjalda og eftirlauna og athuga reglulega hvort sjóðurinn stendur undir skuldbindingum sínum. Endurskoðendur skulu endurskoða reikninga sjóðsins og skila skýrslu með niðurstöðum af þeirri skoðun til stjórnar. Bæði tryggingafræðingar og endurskoðendur skulu gera eftirlitsaðila viðvart skriflega ef eitthvað óeðlilegt kemur fram við skoðun þeirra. Þá skulu þeir tilkynna eftirlitsaðila ef þeir hætta störfum fyrir sjóð.

Fjárhaldsmenn bera ábyrgð á gjörðum sínum, en ekki er farið fram á að þeir séu tryggðir fyrir mistökum þó oft sé það gert. Sjóðfélagar geta snúið sér til umboðsmanns lífeyrismála, embættis sem sett var á laggirnar með löggjöfinni frá 1995, til að greiða úr málum sínum. Í tilfalli svindls eða misnotkunar fjármuna skulu sjóðfélagar snúa sér til dómstóla.

Danmörk

Í Danmörku eru lífeyrissjóðir settir upp sem stofnanir með sjóðstjórn líkt og á Íslandi, með þann eina tilgang að sjá sjóðfélögum fyrir eftirlaunum og skyldum bótum. Víðtækt samkomulag innan heilla starfsgreina er algengt og lífeyrissjóðir eru því tengdir verkalýðsfélögum. Fyrirtækjasjóðir finnast einnig en þeir verða að hafa að lágmarki fimm tíu félagsmenn.

Bæði hefðbundnir lífeyrissjóðir og fyrirtækjasjóðir skulu hafa sjóðstjórn og aðalfund sem allir sjóðfélagar hafa aðgang að. Starfsgreinalífeyrissjóðir skulu einnig hafa framkvæmdastjóra. Löggjöfin um fyrirtækjasjóðina kveður á um að sjóðstjórnin breyti með hagsmuni sjóðfélaga í fyrirrúmi, þ.e. að skipulag og stjórn sjóðanna sé viðeigandi, og að fjárfestingar séu félögum til hagsbóta. Sjóðstjórnin ákvarðar fjárfestingar og ber endanlega ábyrgð á stjórn sjóðsins. Stjórnin skal stemma af eignir og skuldbindingar, en hún þarf hvorki að samþykkja formlega fjárfestingarstefnu né standa skil á slíkri stefnu til þriðja aðila. Stjórnin þarf einnig að halda utan um breytingar á félagatali og standa skil á nauðsynlegum upplýsingum um sjóðinn. Upplýsa skal sjóðfélaga árlega um hve mikil iðgjöld þeir hafa greitt og um bónusa sem þeir hafa fengið. Mikilvægar ákvarðanir eru teknar með meiri hluta á aðalfundi.

Sjóðstjórnir í starfsgreinasjóðum skulu hafa þrjá stjórnarmenn hið minnsta, en ekkert lágmark er í fyrirtækjasjóðunum. Helmingur stjórnarmanna skal vera valinn af sjóðfélögum. Lög sjóðanna kveða á um hvernig fulltrúar sjóðfélaga skuli valdir. Engar reglur gilda um stjórnarlaun.

Stjórnarmenn skulu vera orðnir 18 ára, mega ekki hafa framið saknæmt athæfi sem heft gæti þá í starfi og verða að hafa viðeigandi þekkingu á málefnum lífeyrissjóða. Reglur um skilyrði sem sjóðstjórar eða fjárhaldsmenn þurfa að uppfylla eru tilgreindar í lögum sjóðanna sjálfra. Stjórnir lífeyrissjóða skulu ráða sér tryggingafræðing sem viðurkenndur er af danska fjármálaeftirlitinu.

Frá 1. júlí 1995 hefur stórum lífeyrissjóðum verið gert skylt að hafa innri endurskoðanda sem svarar beint til stjórna þeirra. Endurskoðendur lífeyrissjóða hafa sömu völd og sama hlutverk og endurskoðendur tryggingafélaga og eru þeir kosnir á aðalfundi sjóðsins.

Finland

Lífeyrissjóðir eru í meginráttum þrens konar í Finnlandi og eru þeir kallaðir lífeyrisstofnanir (e. *pensions foundations*). Í fyrsta lagi er um að ræða svokallaðar B-stofnanir, en þær sjá um eftirlaun sem kveðið er á um í lögum um lífeyri til handa starfsmönnum (TEL-sjóðir). Í öðru lagi er um að ræða AB-stofnanir, en þær ná bæði yfir viðbótarlífeyrissparnað (A-deild) og lögbundinn lífeyri (B-deild). Í þriðja lagi eru A-stofnanir sem taka eingöngu við viðbótarlífeyrissparnaði.

Lífeyrisstofnunum er stjórnað að lágmarki af fimm manna stjórn og eru engar sérstakar kröfur um hæfi gerðar til þeirra. Líklegt er þó að fagkröfur til stjórnarmanna verði auknar í framtíðinni. Sjóðfélagar velja ekki færri en tvo stjórnarmenn, annaðhvort með atkvæðagreiðslu á aðalfundi eða með vali heildarsamtaka sjóðfélaga. Atvinnurekendur velja aðra í stjórn. Kjörtímabil stjórnar er fjögur ár og eru engin takmörk sett á fjölda kjörtímabila sem hver stjórnarmaður getur þjónað. Aðalmarkmið stjórnar er tvíþætt. Annars vegar að

ákvarða fjárfestingar og hins vegar að ákvarða eftirlaun og aðrar bætur. Lífeyrisstofnun skal hafa framkvæmdastjóra sem skipaður er af stjórn. Lífeyrisstofnun þarf að hafa tvo endurskoðendur og skal a.m.k. annar þeirra vera valinn af meðlimum stofnunarinnar. Þá skal stofnunin hafa yfir tryggingafræðingi að ráða.

Í Finnlandi starfa einnig lífeyrissjóðir og ná sumir þeirra til heilla iðngreina. Stjórn sjóðanna skal að lágmarki vera skipuð þrem mönnum. Atvinnurekendur velja helming stjórnar og aðalfundur sjóðfélaga kýs hinn helminginn. Að öðru leyti er fyrirkomulag lífeyrissjóðanna svipað og lífeyrisstofnananna.

Holland

Starfsgreinalífeyrissjóðir eru algengir í Hollandi þó litlir fyrirtækjasjóðir þekkist einnig. Líkt og á Íslandi skipa samtök launamanna, verkalýðsfélög og samtök atvinnurekenda stjórnir lífeyrissjóðanna til helminga. Stjórnarmenn í fyrirtækjasjóðum eru að jafnaði skipaðir af atvinnurekendum og launþegum til helminga, en starfsmenn geta þó skipað meiri hluta. Fjöldi stjórnarmanna er ekki bundinn í lög, en algengt er að stjórnarmenn í starfsgreinasjóðunum séu átta. Lengd kjörtímabila er ekki fastsett en algengt er að þau séu fjögur ár. Ekki eru takmörk á fjölda tímabila sem stjórnarmenn mega sitja. Stjórnarmenn þurfa að uppfylla kröfur sem eftirlitsaðili setur um þekkingu á:

- Rekstri stofnana.
- Viðkomandi lögum og reglum.
- Mismunandi fyrirkomulagi lífeyrismála.
- Fjármálum og tryggingafræði.
- Fjárfestingum.
- Stjórnun og bókhaldi.
- Samskiptum.

Hver og einn stjórnarmaður þarf ekki að hafa yfir allri þessari þekkingu að ráða, en hún þarf að vera til staðar innan hverrar stjórnar. Þótt einstakir stjórnarmenn hafi ekki tiltekna þekkingu

bera þeir ábyrgð á öllum málaflokkum til jafns við aðra stjórnarmenn. Stjórnarmenn þurfa að fylla út spurningaeyðublað varðandi þekkingu og skila til eftirlitsaðila og ef hann telur samanlagða fagþekkingu stjórnar ekki fullnægjandi getur hann stöðvað skipun stjórnar eða einstakra stjórnarmanna. Eftirlitsaðili gengur úr skugga um ráðvendni stjórnarmanna með því að skoða sakarvottorð.

Stjórn ræður sér tryggingafræðing og endurskoðanda nema ef eftirlaun eru tryggð af utanaðkomandi aðila. Endurskoðandi skilar skýrslu til eftirlitsaðila árlega þar sem fram kemur rekstrar- og efnahagsreikningur, fjárfestingar og arður af þeim. Sjóðir sem ekki tryggja eftirlaun hjá þriðja aðila þurfa einnig að skila tryggingafræðilegri skýrslu samþykkt af tryggingafræðingi. Stjórnin þarf einnig að veita sjóðfélögum upplýsingar um réttindi sín ásamt yfirliti um stöðu sjóðsins.

Írland

Líkt og í Bretlandi verða lokaðir lífeyrissjóðir á Írlandi að vera í fjárvörslu. Fyrirkomulag er mismunandi milli sjóða, en almennt gildir að sjóðunum er stjórnað af viðkomandi fyrirtæki og/eða hópi einstaklinga. Ef um er að ræða fjárvörslu hóps einstaklinga eru þeir valdir beint af fyrirtækinu úr hópi stjórnenda eða utanaðkomandi fagmanna, til dæmis lögfræðinga, endurskoðenda eða tryggingafræðinga, og af sjóðfélögum. Ef fjárvarslan er í höndum fyrirtækisins getur skipanin til dæmis verið þannig að:

- Fyrirtækið sjái sjálft um fjárvörsluna (algengt þegar um litla sjóði er að ræða).
- Fyrirtækið feli sérhæfðu fyrirtæki rekstur sjóðs.

Lögin um írsku lífeyrissjóði kveða á um að sjóðfélagar geti kosið allt að helming fjárvörslumanna. Fjöldi fjárhaldsmanna er ekki tiltekinn í lögnum, en sjö er algeng tala — þrjár fulltrúar sjóðfélaga, þrjár fulltrúar atvinnurekanda og formaður. Kjörtímabilið er sex ár og engin takmörk eru á fjölda kjörtímabila. Fjárhaldsaðila er gert að skipa tryggingafræðing og endurskoðanda.

Noregur

Starfsgreinasjóðir þekkjast ekki í Noregi heldur er um að ræða fyrirtækjasjóði. Sjóðirnir eru óháðir bæði verkalýðsfélögum og samtökum atvinnurekenda. Ef sjóður er í umsjá líftryggingafyrirtækis skal hann hafa a.m.k. þriggja manna ráðgjafarráð og þar af skal a.m.k. einn stjórnarmanna annaðhvort þiggja eftirlaun frá sjóðnum eða greiða í hann. Ef sjóðurinn er hins vegar rekinn sem sjálfstæð eining skal auk ráðgjafarráðs kjósa stjórn sem að lágmarki er skipuð tveimur sjóðfélögum og tveimur fulltrúum fyrirtækis. Hér er hugsanlegt að verkalýðsfélag geti komið að málum, en þess fyrir utan hafa þau lítið að segja um þessa sjóði þar sem engir samningar gilda almennt milli þeirra og atvinnurekenda um lífeyrismál í Noregi. Formaður stjórnar getur verið valinn af sjóðfélögum, stjórn eða fyrirtæki. Engin sérstök hæfnisskilyrði gilda um stjórnarmenn. Stjórn lífeyrissjóðs er gert að skipa sjóðnum tryggingafræðing og endurskoðanda.

Um þessar mundir stendur yfir endurskoðun á norska lífeyriskerfinu og verður tillögum þar að lútandi skilað til þingsins 15. desember 2003. Líklegt er að lífeyrissjóðir í Noregi muni í framtíðinni byggjast meira á skilyrtum inngreiðslum og hugsanlegt er að starfsgreinasjóðir muni myndast og spurningin um fyrirkomulag stjórna verða meira aðkallandi í Noregi en nú er.

Svíþjóð

Samkvæmt sænskum lögum geta lífeyrissjóðir tekið á sig tvenns konar lögform, tryggingasamtök (s. *försäkringsförening*) og lífeyrisstofnun (s. *pensionsstiftelse*). Meginmunurinn liggur í því að tryggingasamtökin tryggja lífeyri, en lífeyrisstofnunin tryggir eftirlaun þau er fyrirtækið hefur lofað að greiða í framtíðinni. Sænska fjármálaeftirlitið hefur eftirlit með tryggingasamtökunum, sveitarfélög með lífeyrisstofnunum. Atvinnurekendur og launþegar skipta með sér stjórn lífeyrissjóðanna. Formaður stjórnar er stundum óháður fylkingunum tveim, en í öðrum tilfellum er formennskan til skiptis hjá hagsmunaaðilunum. Fjöldi stjórnarmanna er mismunandi, en þeir eru sjaldnast færri en átta og oftast eru þeir kosnir til eins árs þótt lengri kjörtímabil þekkist. Ekki eru nein takmörk á fjölda kjörtímabila sem stjórnarmaður getur setið og ekki eru gerðar neinar sérstakar kröfur til stjórnarmanna.

Undanfarin ár hefur fjármálaeftirlitið þó beðið stjórnarmenn að skila inn skýrslu sem tilgreinir reynslu, menntun o.fl.

Skyldur stjórnar, aðrar en að stjórn skuli tryggja að staðið sé við lífeyrisskuldbindingar, eru ekki tilgreindar sérstaklega. Stjórn hefur eftirlit með rekstri sjóðanna, aðallega fjárfestingum, og að farið sé að lögum. Atvinnurekendur eru skyldugir til að sjá sjóðunum fyrir endurskoðanda. Ekki er farið fram á tryggingafræðilegar úttektir, en atvinnurekanda er gert skylt að sjá til þess að eignir nægi fyrir skuldbindingum.

3. Niðurstaða

Stjórnun lífeyrissjóða virðist í meginatriðum vera líkt háttáð í þeim löndum sem hér eru skoðuð. Ef um opna sjóði er að ræða virðist meginreglan vera svipuð þeirri sem hér tíðkast, þ.e. að vörsluaðili og sjóðfélagar skipi stjórn, oftast til helminga, og eru fulltrúar sjóðfélaga kosnir á aðalfundi. Fyrirtækjasjóðir á borð við þá sem þekkjast í flestum löndunum nema á Íslandi eru skipaðir fulltrúum fyrirtækis og fulltrúum starfsmanna og fer val fulltrúa launþega yfirleitt fram á aðalfundi. Lokaðir sjóðir, líkt og eru meginregla hér á Íslandi, eru nær alltaf skipaðir fulltrúum launþega og fulltrúum atvinnurekenda til helminga.

Ef um starfsgreinasjóði er að ræða velur verkalýðsfélag yfirleitt fulltrúa launþega í stjórnina og heildarsamtök atvinnurekenda hina stjórnarmennina. Þó er til dæmis heimilt í Finnlandi að velja fulltrúa starfsmanna í lífeyrisstofnun í opinni kosningu. Það fyrirkomulag sem tíðkast á Íslandi við val stjórnarmanna virðist því ekki vera frábrugðið því sem almennt gerist í Evrópu. Þetta er athyglisvert í því ljósi að nokkur gagnrýni hefur komið fram á fyrirkomulag það sem haft er um val í stjórnir lífeyrissjóða á almennum vinnumarkaði og því haldið fram að eðlilegra sé að velja stjórnir á almennum opnum fundum sjóðfélaga. Slík aðferð við val í stjórnir starfsgreinasjóða virðist hins vegar heyra til undantekninga í viðmiðunarlöndunum.

Svipaðar reglur virðast gilda um hæfi stjórnarmanna í öllum löndunum. Yfirleitt er ekki farið fram á neina sérþekkingu, en þó eru til dæmis í Hollandi dæmi um að samanlögð þekking stjórnar þurfi að vera nokkuð yfirgripsmikil og getur eftirlitsaðili stöðvað skipun stjórnar ef honum sýnist hún ekki vera næg. Í öllum löndunum er farið fram á að stjórnarmenn séu ráðvandar og hafi ekki verið dæmdir fyrir brot sem snúa að rekstri. Reglur á Íslandi um hæfi stjórnarmanna virðast vera mjög í takt við það sem almennt gerist í Evrópu.

Mismunandi er hvaða reglur gilda um lengd kjörtímabils stjórnar. Í flestum löndunum er kjörtímabil þrjú ár eða lengra, en þó þekkjast eins árs kjörtímabil, til dæmis í Svíþjóð. Hvergi gilda neinar reglur um hve stjórnarmaður getur setið mörg kjörtímabil.

Almennt virðast reglur um stjórn íslensku lífeyrissjóðanna vera mjög áþekkar því sem gerist í nágrennalöndum okkar í Evrópu.

Land	Tegund sjóða	Fyrirkomulag	Stjórnarmenn	Kröfur til stjórnarmanna	Val stjórnar
Bretland	Lokaðir	Fjárvarsla	Að lágmarki 1/3 fjárhaldsmanna skipaður af meðlimum. Engin takmörk á fjölda.	Engar sérstakar kröfur, en líklegt að breytingar verði þar á 2005.	Kosning nær til að lágmarki 3 ára en að hámarki 6 ára. Engin takmörk eru á fjölda kjörtímabíla.
Danmörk	Lokaðir	Sjóðstjórn	Að lágmarki 3 stjórnarmenn í starfsgreinasjóðum. Ekkert lágmark er í fyrirtækjasjóðum.	Stjórnarmenn skulu vera orðnir 18 ára, mega ekki hafa framið saknæmt afbrot sem gæti heft þá í starfi og verða að hafa viðeigandi þekkingu á málefnum.	Lög sjóðanna kveða á um lverning fulltrúar sjóðfélaga skuli valdir.
Finland	Lokaðir	Sjóðstjórn	Í starfsgreinasjóðum velja atvinnurekendur helming stjórnar en hinn helmingurinn er valinn á opnum fundi af sjóðfélögum. Að lágmarki 6 stjórnarmenn.	Engar sérstakar kröfur eru gerðar til stjórnarmanna.	Kjörtímabil er 4 ár. Engin takmörk á fjölda kjörtímabíla.

Land	Tegund sjóða	Fyrirkomulag	Sjómarmenn	Kröfur til sjómarmanna	Val sjómarnar
Holland	Lokaðir	Sjóðsjóm	Sjómur verður að hafa fulltrúa skipaða til helminga af atvinnurekendum og launþegasamtökum. Í fyrirtækjasjóðum er helmingur sjómur að lágmarki skipaður starfsmönnum, en að hámarki er helmingur frá fyrirtæki.	Engar sérstakar kröfur eru á einstaka sjómarmann, nema hreint sakarvottorð, en eflirlitsaðili gerir kröfu til þess að sameiginleg þekking sjómur spanni nokkuð vítt svið. Jafnframt getur eflirlitsaðili hafnað skipun ef hann telur sjómarmann eða menn ekki búa yfir nægri þekkingu.	Kjörtímabil sjómur er oftast 4 ár og er engin takmörkun á fjölda kjörtímabila.
Írland	Lokaðir	Fjárvarsla (einstaklinga eða fyrirtækja)	Félagar í starfsgreinasjóði eiga rétt á að kjósa jafnumarga sjómarmenn og atvinnurekandi.	Engar sérstakar hæfis-kröfur eru gerðar til sjómarmanna.	Kjörtímabil sjómur er 6 ár og engin takmörkun er á fjölda kjörtímabila

Land	Tegund sjóða	Fyrirkomulag	Stjórnarmenn	Kröfur til stjórnarmanna	Val stjórnar
Ísland	Lokaðir/opnir	Sjóðstjórn, framkvæmdastjórn/ Vörslufyrirtæki	Lokaðir sjóðir: Verkalyðsfélög og félög atvinnurekenda skipta til helminga með sér stjórnarsætum. Opnir sjóðir: Félagar kjósa sér stjórn á opnum fundi.	Stjórnarmenn og framkvæmdastjórn verða að: -vera löggráða, -hafa óflekkað mannorð, -hafa ekki brotið af sér sl. 5 ár, -vera búsettir á EES- svæðinu, -búa yfir nægilegri menntun og þekkingu.	Kjörtímabil stjórna er 2 til 4 ár og engin takmörk eru á fjölda tímabila sem stjórnarmaður getur setið í stjórn að öðru leyti en því að SA hefur sett þá vinnureglu að enginn geti verið lengur í stjórn en 6 ár samfellt sem aðalmaður í stjórn sama lífeyrissjóðs.
Noregur	Lokaðir (fyrirtækjasjóðir)	Sjóðstjórn, framkvæmdastjórn	Stjórnin verður að vera skipuð að lágmarki 4 mönnum og þar af minnst 2 mönnum sem kosnir eru af launþegum.	Engar sérstakar kröfur eru gerðar til stjórnarmanna.	Kjörtímabil er 3 ár og engin takmörkun er á fjölda kjörtímabila.

Land	Tegund sjóða	Fyrirkomulag	Stjórnarmenn	Kröfur til stjórnarmanna	Val stjórnar
Svíþjóð	Lokaðir	Sjóðstjórn, efitrútsaðili	Stjórn skipar til helminga fulltrúa atvinnurekenda og launþega.	Engar sérstakar kröfur eru gerðar til stjórnarmanna. Efitrútsaðilar hafa þó undanfarin ár beðið tryggingsasamtök um skýrslu um reynslu stjórnarmanna.	Oftast eru stjórnir kjörnar til eins árs í sem þó lengri tímabil þekkist. Engin takmörk eru á fjölda kjörtímabíla.